

اسرار حج ← حج، اسرار و معارف

أسعد بن زرارہ: نخستین سازنده

مسجد، برپاکننده نماز جمعه در مدینه،

نخستین انصاری مدفون در بقیع

أسعد بن زرارہ بن عدس بن عبید بن ثعلبه از بزرگان مدینه و به لحاظ طایفه‌ای از قبیله بنی‌نجار بوده است.^۱ وی بیشتر به کنیه‌اش ابوامامه شناخته می‌شد و او را أسعدُ الخیر می‌نامیدند.^۲ او از اندک کسانی بود که پیش از اسلام، توحید را باور داشت^۳ و پس از گرویدن به اسلام شکستن بت‌های قبیله خود را بر عهده گرفت.^۴

درباره چگونگی گرایش وی به اسلام، آرای متفاوتی در میان است. گروهی علت آن را خوابی می‌دانند که در سفر شام دیده و بشارت ظهور پیامبر ﷺ را در مکه دریافت کرده بود.^۵ دسته‌ای دیگر دیدار وی و گروهی از انصار با پیامبر ﷺ را در موسم حج علت

اسلام آوردن او می‌دانند.^۶ گروه سوم علت سفر اسعد و ذکوان بن عبد قیس* به مکه و آشنا شدن با پیامبر ﷺ را درخواست از عتبه بن ربیع، از کشته شدگان در بدر^۷ برای وساطت میان اوس و خزرج و رفع درگیری میان این دو قبیله می‌شمرند.^۸ در این سفر، عتبه به رغم دوستی با اسعد بن زرارہ، به دلیل مشکلات درونی قریش در مکه که ظهور پیامبر گرامی ﷺ بارزترین آن‌ها بود، این درخواست را نپذیرفت. اسعد و ذکوان با وجود هشدارهای عتبه، به دیدار پیامبر ﷺ رفتند و پس از شنیدن آیاتی از قرآن و دعوت پیامبر ﷺ ایمان آوردند^۹ و زمینه‌ساز دیدارهای بعدی انصار با پیامبر ﷺ شدند.

او در هر سه دیدار انصار با رسول خدا ﷺ که به عقبه‌های اول، دوم و سوم^{۱۰} شهرت یافتند، حضور داشت و به اعتقاد برخی، وی نخستین مسلمان و بیعت‌کننده با پیامبر ﷺ از انصار در این دیدارها بود^{۱۱} که با سخنان خود، دیگر حاضران را به بیعت با

۱. السیرة النبویة، ج ۱، ص ۴۲۹.

۲. اسد الغابه، ج ۱، ص ۸۶.

۳. الطبقات، ج ۱، ص ۱۶۹؛ ج ۳، ص ۳۴۱؛ البدء و التاریخ، ج ۵، ص ۱۱۴.

۴. الطبقات، ج ۳، ص ۳۲۱، ۴۵۷-۴۵۸.

۵. الطبقات، ج ۱، ص ۱۳۱؛

۱۱. [http://aa.mg2.mail.yahoo.com/dc/blank.html?bn=](http://aa.mg2.mail.yahoo.com/dc/blank.html?bn=182.10&int.l=aa&lang=en-SG - -ftnref5)

182.10&int.l=aa&lang=en-SG - -ftnref5

۶. اسد الغابه، ج ۱، ص ۳۰۷.

۷. انساب الاشراف، ج ۱، ص ۱۷۱.

۸. الطبقات، ج ۳، ص ۴۵۶؛ الاستیعاب، ج ۱، ص ۸۱.

۹. الطبقات، ج ۳، ص ۴۵۶؛ الاستیعاب، ج ۱، ص ۸۱.

۱۰. الطبقات، ج ۱، ص ۱۷۰-۱۷۲؛ السیرة النبویة، ج ۱، ص ۴۲۹.

۴۴۷؛ اسد الغابه، ج ۱، ص ۸۷.

۱۱. السیرة النبویة، ج ۱، ص ۴۴۷؛ الطبقات، ج ۱، ص ۱۶۹؛ تاریخ

طبری، ج ۲، ص ۳۶۴.

از دیگر کارهای وی، گزاردن نماز جماعت تا پیش از آمدن پیامبر به مدینه^{۱۱} و ساخت مسجدی در مدینه است. این مسجد دارای نشانه‌ای در جهت بیت المقدس بود^{۱۲} و می‌توان مسجدالنبی را بنای کامل شده مسجد او دانست؛ زیرا پیامبر^ﷺ پس از گزاردن نماز در مسجد او، زمین پیوسته به آن را که از آن دو یتیم به نام‌های سهل و سهیل، فرزندان رافع ابن ابی عمرو بود، به رغم اصرار ایشان برای اهدا، از اسعد سرپرست آن‌ها، به ۱۰ دینار خرید.^{۱۳} این زمین که «مربد» نام داشت، جای خشک کردن خرما بود و پس از انتقال استخوان‌های برخی از مردگان جاهلی مدفون در آن به فرمان پیامبر^ﷺ^{۱۴}، مسطح گشت و برای توسعه مسجد اسعد بن زراره که سپس به مسجدالنبی شهرت یافت، آماده شد.

به باور بسیاری از تاریخ‌نگاران، او برگزار کننده نخستین نماز جمعه بود.^{۱۵} این نماز در زمینی پست و پایین به نام «نقیع» (گودالی که در آن آب جمع می‌شود) در محله بنی‌یاضه

پیامبر^ﷺ تشویق می‌کرد.^۱ وی با این که در جمع ۷۲ نفری عقبه سوم^۲ پس از جابر بن عبدالله جوان‌ترین حاضران بود،^۳ به سبب پیشینه شرك‌ستیزی^۴ و اهتمام ویژه‌اش به گسترش دین اسلام، نه تنها به عنوان نقیب قبیله بنی‌نجار^۵ یا بنی‌ساعده^۶ بلکه به منزله رئیس نقبای دوازده گانه از سوی پیامبر^ﷺ در مدینه برگزیده شد.^۷ وی همچنین با میزبانی و حمایت از مصعب بن عمیر، فرستاده رسول خدا^ﷺ به مدینه برای تعلیم قرآن، و دعوت از مردم و بزرگان مدینه برای شنیدن سخنان مصعب^۸ نقشی مهم در ترویج اسلام در مدینه داشت، به گونه‌ای که مخالفان از رویارویی با مصعب پرهیز کردند و تصمیم به قتل اسعد گرفتند.^۹ در نتیجه تلاش‌های مصعب و او، در مدتی کوتاه جز چند جای، هیچ خانه و محله‌ای در مدینه نماند که زن یا مرد مسلمانی در آن زندگی نکند.^{۱۰}

۱. مسند احمد، ج ۳، ص ۳۲۲-۳۲۳؛ تاریخ الاسلام، ج ۱، ص ۲۹۸.

۲. تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۳۸.

۳. اسد الغابه، ج ۱، ص ۸۷.

۴. الطبقات، ج ۱، ص ۱۶۹؛ ج ۳، ص ۳۴۱؛ البدء و التاریخ، ج ۵، ص ۱۱۴.

۵. السیره النبویه، ج ۱، ص ۵۰۷-۵۰۸؛ تاریخ طبری، ج ۲، ص ۳۹۸.

۶. اسد الغابه، ج ۱، ص ۸۷.

۷. انساب الاشراف، ج ۱، ص ۲۹۳؛ الاصابه، ج ۷، ص ۹۹.

۸. السیره النبویه، ج ۱، ص ۴۳۴؛ دلائل النبوه، ج ۲، ص ۴۳۷.

۹. السیره النبویه، ج ۱، ص ۴۳۵-۴۳۶؛ تاریخ طبری، ج ۲، ص ۳۵۸.

۱۰. السیره النبویه، ج ۱، ص ۴۳۸؛ تاریخ طبری، ج ۲، ص ۳۵۹.

۱۱. انساب الاشراف، ج ۱، ص ۲۸۲؛ الطبقات، ج ۳، ص ۴۵۷.

۱۲. انساب الاشراف، ج ۱، ص ۳۱۴؛ الطبقات، ج ۱، ص ۱۸۴؛ ج ۳، ص ۴۵۷.

۱۳. فتوح البلدان، ص ۱۶؛ عیون الاثر، ج ۱، ص ۲۲۵.

۱۴. الطبقات، ج ۱، ص ۱۸۵-۱۸۴؛

<http://aa.mg2.mail.yahoo.com/dc/blank.html?bn=182.10&intl=aa&.lang=en-SG - -ftnref28>

۱۵. السیره النبویه، ج ۱، ص ۴۳۵؛ سنن ابن ماجه، ج ۱، ص ۳۴۴؛

تاریخ الاسلام، ج ۱، ص ۳۹۵.

برپا شد^۱ و ۴۰ تن از تازه مسلمانان در آن حضور داشتند^۲ و اسعد بن زراره گوسفندی را برای آن‌ها ذبح کرد.^۳ گزاردن نماز جمعه تا آن هنگام به سبب محدودیت‌های موجود در مکه، برای پیامبر ﷺ میسر نشده بود.^۴ به باور برخی، نزول آیه ۹ جمعه/۶۲: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ...﴾ پس از گزاردن این نماز صورت پذیرفت. مرسوم بودن دعا و استغفار برای اسعد بن زراره پس از اذان ظهرهای جمعه^۵ از آثار این اقدام او به شمار می‌رود.

درباره رابطه او با پیامبر ﷺ پس از هجرت می‌توان به این موارد اشاره کرد: وی مشاوری صادق^۶ و میزبانی برای پیامبر ﷺ و بستگان او بود. در آغاز ورود پیامبر ﷺ و اصحاب ایشان به مدینه، حمزة بن عبدالمطلب^۷ یا طلحة بن عبيدالله^۸ در خانه اسعد سکونت یافت و او مرکب پیامبر ﷺ را به خانه برد و نگهداری از آن را بر عهده گرفت.^۹ پیامبر ﷺ در بیماری

اسعد به عیادت او می‌رفت و حتی هنگامی که به بیماری الذبحه مبتلا شده بود، خود به مداوای او می‌پرداخت. از نشانه‌های این بیماری درد سخت و خفگی بر اثر جریان خون در گلو است.^{۱۱} همچنین ایشان سرپرستی دختران او را بر عهده گرفت و به ازدواج آن‌ها^{۱۲} و حتی نام‌گذاری نوادگان او اهتمام می‌ورزید.^{۱۳} توجه پیامبر ﷺ به پاسداشت یاد او تا آن‌جا بود که نام و کنیه او را برای فرزند حبیبه، یکی از دختران اسعد، برگزید.^{۱۴} پس از درگذشت اسعد، ایشان خود را نقیب بنی‌نجار خواند.^{۱۵}

این امر بیش از این‌که افتخاری برای بنی‌نجار باشد، فضیلتی برای اسعد به شمار می‌رفت. از دیگر نشانه‌های دلبستگی پیامبر ﷺ به اسعد بن زراره، سخنان و رفتار حضرت پس از درگذشت او است. پیامبر ﷺ بیماری و مرگ اسعد را به جهت دشمنی آشکار او با یهودیان، حربه‌ای برای آن‌ها بر ضد خود دانست.^{۱۶}

۱. سنن ابن ماجه، ج ۱، ص ۳۴۴؛ الاصابه، ج ۱، ص ۲۰۸.

۲. السيرة النبوية، ج ۱، ص ۴۳۵.

۳. المصنف، ج ۳، ص ۱۵۹-۱۶۰؛ مجمع البيان، ج ۱۰، ص ۱۰.

۴. سبل الهدى، ج ۳، ص ۳۳۴.

۵. مجمع البيان، ج ۱۰، ص ۱۰؛ سبل الهدى، ج ۳، ص ۳۳۴.

۶. السيرة النبوية، ج ۱، ص ۴۳۵؛ سنن ابن ماجه، ج ۱، ص ۳۴۴.

۷. تاريخ دمشق، ج ۱۲، ص ۴۱۲.

۸. السيرة النبوية، ج ۱، ص ۴۷۸.

۹. السيرة النبوية، ج ۱، ص ۴۷۷.

۱۰. انساب الاشراف، ج ۱، ص ۳۱۴.

۱۱. مسند احمد، ج ۴، ص ۶۵؛ الطبقات، ج ۳، ص ۴۵۸؛ اسد الغابه،

ج ۱، ص ۸۷.

۱۲. البدء و التاريخ، ج ۵، ص ۱۱۴-۱۱۵؛ الاصابه، ج ۸، ص ۲۵۸.

۱۳. الاستيعاب، ج ۴، ص ۱۸۵۸؛ البدء و التاريخ، ج ۵، ص ۱۱۴.

۱۴. الاصابه، ج ۸، ص ۷۸.

۱۵. السيرة النبوية، ج ۱، ص ۵۰۷-۵۰۸؛ تاريخ طبري، ج ۲،

ص ۳۹۸.

۱۶. مسند احمد، ج ۴، ص ۱۳۸؛ تاريخ طبري، ج ۲، ص ۳۹۷؛ البداية

و النهاية، ج ۳، ص ۲۲۹.

اهتمام ورزد.^۸ محمد بن عبدالله بن عبدالرحمن بن اسعد بن زراره از شهیدان حرّه دانسته شده است.^۹

درباره هنگام درگذشت اسعد به تاریخ‌هایی چون پیش از ورود پیامبر به مدینه^{۱۰} یا شهادت در نبرد بدر^{۱۱} اشاره شده است. اما بیشتر منابع بر ماه شوال سال اول ق. و هم‌زمان با ساخت مسجدالنبی ﷺ اتفاق دارند.^{۱۲}

◀ منابع

الاستیعاب: ابن عبدالبر (م. ۴۶۳ق.)، به کوشش الجاوی، بیروت، دار الجیل، ۱۴۱۲ق؛ اسد الغابه: ابن اثیر علی بن محمد الجزری (م. ۳۰ق.)، بیروت، دار الفکر، ۱۴۰۹ق؛ الاصابه: ابن حجر العسقلانی (م. ۸۵۲ق.)، به کوشش علی محمد و دیگران، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۵ق؛ انساب الاشراف: البلاذری (م. ۲۷۹ق.)، به کوشش زکار و زرکلی، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۷ق؛ البدء و التاریخ: المطهر المقدسی (م. ۳۵۵ق.)، بیروت، دار صادر، ۱۹۰۳م؛ البدایة و النهایة: ابن کثیر (م. ۷۷۴ق.)، بیروت، مکتبة المعارف؛ تاریخ الاسلام و وفیات المشاهیر: الذهبی (م. ۷۴۸ق.)، به کوشش عمر عبدالسلام، بیروت، دار الکتب العربی، ۱۴۱۰ق؛ تاریخ طبری (تاریخ الامم و

اسعد نخستین مسلمانی بود که بر جنازه‌اش نماز گزارند^۱ و پیامبر ﷺ خود تغسیل، تکفین و نماز بر او را بر عهده گرفت.^۲ در برابر مهاجران که عثمان بن مظعون را نخستین مدفون در بقیع می‌دانند، انصار، اسعد را نخستین مدفون در بقیع دانسته‌اند.^۳ برای سازگاری میان این دو دسته سخن، می‌توان گفت که اسعد نخستین تن از انصار بوده که در بقیع به خاک سپرده شد. به باور برخی از مفسران، نزول آیه ۱۴۳ بقره/۲ برای بیان حکم نماز اسعد و دیگر مسلمانی بود که پیش از تغییر قبله درگذشته بودند.^۴ ابن شبه مکان دفن وی را محدوده‌ای به نام «الروحاء» در وسط بقیع دانسته است.^۵

از میان فرزندان و نوادگان وی اسعد بن سهل، نوه دختری وی، از تابعین^۶ و عمره دختر عبدالرحمن از صحابه و از راویان مشهور حدیث‌های پیامبر ﷺ به شمار می‌روند.^۷ عمر بن عبدالعزیز در نامه‌ای به حاکم مدینه نوشت که در کتابت حدیث‌ها و سنت گذشته، به ویژه حدیث‌های عمره بنت عبدالرحمن،

۱. تاریخ المدینه، ج ۱، ص ۹۶.

۲. الطبقات، ج ۳، ص ۴۵۹.

۳. الاستیعاب، ج ۱، ص ۸۱ ج ۴، ص ۱۶۰۰.

۴. مجمع البیان، ج ۱، ص ۴۱۷.

۵. تاریخ المدینه، ج ۱، ص ۱۰۰-۱۰۱، وفاء الوفاء، ج ۳، ص ۸۹.

۶. تاریخ خلیفه، ص ۱۵۳.

۷. السیره النبویه، ج ۲، ص ۶۶۴.

۸. المحاضرات و المحاورات، ص ۹۳.

۹. الاستیعاب، ج ۱، ص ۸۲.

۱۰. اسد الغابه، ج ۵، ص ۱۶.

۱۱. المجبر، ص ۲۷۱.

۱۲. السیره النبویه، ج ۱، ص ۴۵۷؛ تاریخ خلیفه، ص ۱۹؛ التنبیه و

الاشراف، ص ۲۰۱.

الملوک): الطبری (م. ۳۱۰ق.)، به کوشش محمد ابوالفضل، بیروت، دار احیاء التراث العربی؛ تاریخ خلیفه: خلیفه بن خیاط (م. ۲۴۰ق.)، به کوشش فواز، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۵ق؛ تاریخ المدینة المنوره: ابن شتبه (م. ۲۶۲ق.)، به کوشش شلتوت، قم، دار الفکر، ۱۴۱۰ق؛ تاریخ مدینة دمشق: ابن عساکر (م. ۵۷۱ق.)، به کوشش علی شیری، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۵ق؛ تاریخ البعقوبی: احمد بن یعقوب (م. ۲۹۲ق.)، بیروت، دار صادر، ۱۴۱۵ق؛ التنبیه و الاشراف: المسعودی (م. ۳۴۵ق.)، بیروت، دار صعب؛ دلائل النبوه: البیهقی (م. ۴۵۸ق.)، به کوشش عبدالمعطی، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۰۵ق؛ سبل الهدی: محمد بن یوسف الصالحی (م. ۹۴۲ق.)، به کوشش عادل احمد و علی محمد، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۴ق؛ سنن ابن ماجه: ابن ماجه (م. ۲۷۵ق.)، به کوشش محمد فؤاد، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۳۹۵ق؛ السیره النبویه: ابن هشام (م. ۲۱۳/۲۱۸ق.)، به کوشش السقاء و دیگران، بیروت، المکتبه العلمیه؛ الطبقات الکبری: ابن سعد (م. ۲۳۰ق.)، به کوشش محمد عبدالقادر، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۸ق؛ عیون الاثر: ابن سید الناس (م. ۷۳۴ق.)، بیروت، دار القلم، ۱۴۱۴ق؛ فتوح البلدان: البلاذری (م. ۲۷۹ق.)، بیروت، دار الهلال، ۱۹۸۸م؛ مجمع البیان: الطبرسی (م. ۵۴۸ق.)، بیروت، دار المعرفه، ۱۴۰۶ق؛ المحاضرات و المحاورات: السیوطی (م. ۹۱۱ق.)، بیروت، دار الغرب الاسلامی، ۱۴۲۴ق؛ المحبّر: ابن حبیب (م. ۲۴۵ق.)، به کوشش ایلزه لیختن شتیتز، بیروت، دار الآفاق الجدیده؛ مسند احمد: احمد بن حنبل (م. ۲۴۱ق.)، بیروت، دار صادر؛ المصنّف: عبدالرزاق الصنعانی (م. ۲۱۱ق.)، به کوشش حبیب الرحمن، المجلس العلمی؛ وفاء

الوفاء: السمهودی (م. ۹۱۱ق.)، به کوشش محمد عبدالحمید، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۲۰۰۶م.

حامد قرائتی

اسفار اربعه: کتابی مشتمل بر سفرنامه حج، نوشته علی حجتی کرمانی

این کتاب گزارش چهار سفر علی حجتی کرمانی (۱۳۱۶ - ۱۳۷۹ ش.) از پژوهشگران و نویسندگان علوم دینی است. او پس از گذراندن تحصیلات ابتدایی و متوسطه در کرمان وارد حوزه علمیه قم شد و در سال‌های پیش از انقلاب اسلامی، در مبارزات سیاسی بر ضد رژیم پهلوی شرکت جست. او عضو هیئت علمی دانشگاه تهران و هیئت تحریریه مجله مکتب اسلام بود. وی نگاشته‌هایی از خود بر جای نهاد؛ از جمله: اسلام و تبعیضات نژادی، اسلام آیین زندگی، فاجعه تمدن و رسالت اسلام، تاریخ و علوم قرآن، اسلام و فرهنگ قرن بیستم.^۱

اسفار اربعه از چهار بخش و دو ضمیمه تشکیل شده است. بخش نخست آن، گزارشی از سفر اروپا (ص ۳۰-۱۰۵)، بخش دوم و

۱. گنجینه دانشمندان، ج ۶، ص ۳۴۷-۳۴۸.